

S mutatis mutandis ugyanez érvényes a többi részlegre. A galvanizálóban például Tüskés ottjártakor egyebek között vonatablak-fogantyúkat políroztak keletnémeteknek egy bajai üzem megbízásából, akiknek, úgy látszik, megérte ez az exportközvetítés. A közel négyszáz fővel dolgozó pécsi üzem tehát az egész ország ipari és gazdasági életébe kapcsolódik, és érthetően egyre erősebben függ az ország határain szükségképpen túltekintő, hiszen csak a világpiacon rentábilis nagyvállalatoktól. Jellegzetes, igazi „nagyvárosi” funkciót teljesít tehát, de éppen itt jelentkeznek a gondjai: lehet-e, megéri-e jobbadán elavult gépekkel és többnyire korszerűtlen, vagy legalábbis nem a legkorszerűbb technológiával világpiacon versenyképes termékeket készíteni? És ki tud-e bújni az üzem — ezt példázza a présöntő gép kálváriája — saját erejéből ebből a kutyaszorítóból? Vajon elegendő húzóerőnek bizonyulnak a nagyvállalatok megrendelése önmagukban? Még ha a nagyvállalatok — tételezzük fel, bár nem minden esetben valószínű — kifogástalanul meg is felelnek a maguk föladatainak? A riportter persze csak a kérdésekig juthat el, a válasz nem az ő dolga, még kevésbé a recenzensé. Am a *Nagyváros születik*kel a háttérben óhatatlanul fölmerül a kérdés, hogy a hatvanas években szépen megindult honi urbanizáció miként fog folytatódni? S nem valamiféle rejtett extenzív (tehát a nagyvárosi fejlődés mai minőségi fázisával szükségképpen ellentétes) iparosítás jele-e a kisebb városok utóbbi években észlelhető — és önmagában persze örvendetes — fejlesztése? S vajon elhárult-e teljesen a veszély, hogy a présöntő gép sorsa — az esedékes és okos önálló új vállalkozások magukra hagyása közvetlenül kifizetődőbbnek látszó hagyományos „nagy összefüggések” kedvéért — urbanizációs parabolává váljék? (*Táncsics Könyvkiadó, 1978.*)

VEKERDI LÁSZLÓ

Czakó Gábor: Várkonyi krónika

Czakó Gábor nemzedékét sok bírálat érte már. Mondják, hogy keveset alkot, s kevéske a mondanivalója is a mai harmincasok nemzedékének. S ha közülük valaki a prózaíró számára egyébként kötelező szorgalommal rendelkezve dolgozik, mint például Balázs József vagy Czakó Gábor, akkor sem marad szótlán a rosszmájúság, s felhígulásról, színvonaléséről fecseg. Persze vannak, akiknek soha semmi se jó, de róluk szó ne essék. Azon viszont érdemes elgondolkozni, hogy Czakó Gábor eddigi munkái — s ezek nem kevesen vannak, hiszen a *Várkonyi krónika* a hetedik kötete s egyúttal az ötödik regénye — eléggé ellentétes fogadtatásra találtak. Szinte minden művének a megítélése szélsőségesen ingadozott, s mindig az éppen előzővel hasonlították össze az elmarasztalók az új művet, s ahhoz képest adtak hangot csalódottságuknak. Másrészt az írói pálya változatosságát, a mindig kereső, megújulni képes írórt lehetett üdvözölni, aki egyrészt szenvedélyesen a mai valóságról ír, másrészt mindig keresi azt a regényformát, amelyben a leghitelesebben szólalhat meg.

A *Várkonyi krónika* mindenképpen fontos állomás nemcsak az író pályáján, de a mai epikában is. Amikor 1974-ben a *Megváltó* megjelent, a nemzedék beérkezésének, felnőtté válásának bizonyítékaként üdvözöltem a regényt. Bár ebben sokan kételkedtek, véleményem azóta sem változott. Úgy hiszem, Czakó Gábor új regénye azokat is meg fogja győzni elementáris epikus tehetségéről, akik eddig kételkedtek ebben.

A legutóbbi években regényirodalmunk mintha feltámadna átmeneti tetszhalálából. Ez jelentős mértékben annak köszönhető, hogy éppen a mai harmincasok nemzedéke robbant be regényíróként. Balázs József, Bereményi Géza, Esterházy Péter,

Lengyel Péter, Nadas Péter munkáit kell elsőként említeni, s a nevek és a művek sorolásából nem maradhat ki Czakó *Várkonyi krónikája* sem.

Sok szó esik a regényírás mai nehézségeiről. Valóban nehezebbnek látszik olyan egységes világkép kialakítása, amely áthathatja, elrendezheti az egész regényt, de ugyanakkor rendelkezik az epikus objektivitásra törekvésével is. Ez a nemzedék is eléggé szubjektív, sokszor önéletrajzi jellegű elbeszélésekkel és regényekkel jelentkezett, s szinte kivételnek számít még ma is közöttük az, aki az epikus alakítás objektivitását fontos céljának tartja. Leginkább Balázs József és Czakó Gábor regényeiről mondható ez el, s szerepüket, jelentőségüket ez is kiemeli. Bár vannak, akik éppen ezért ítélik el, s egy avittabb, leíró jellegű realizmus képviselőinek tartják őket, s velük szemben az igazán „modern” írók szubjektívebb szemléletét dicsérik.

Czakó Gábor azonban sohasem a vélekedésekre volt kíváncsi, hanem az igazságra, s az igazságkereső szenvedélynek rendelte alá formakeresését. Ezért tudta vállalni a leghagyományosabb formákat is (*A szoba, Csata minden áldott nap, Iskola-vár*), s ezért tudott merész kísérletező is lenni (*Megváltó*). A *Várkonyi krónika* szintézise eddigi írói törekvéseinek. Viszonylag terjedelmes regény, s cselekménye, szereplői, konfliktusai a hetvenes éveket idézik. Ha úgy tetszik, „hagyományos” realista regény. De nem csak az. Olyan regényformát talált ugyanis az író, amely vibrálóan mozgalmassá teszi a mű világát. A *Várkonyi krónika* műfajmegjelölése: krónika. Nem hinném, hogy az író tanácstalanságának eredménye ez a szókettozás. Az alapvető írói magatartás ugyanis valóban a krónikáséhoz hasonlít. Ez a mű mégsem krónika, hanem regény. A krónika a regény formája. Valahogy úgy, mint az eredeti címén *Hűsz órák riportban* a riportforma Sánta Ferencnél. A szókettozás viszont arra utal, hogy a komikum különböző formái, s főként a humor nem idegenek ettől a műtől.

A krónika azt a célt szolgálja, hogy a mű minél objektívebb, az írói személyiséget minél inkább háttérbe szorító legyen. A tényekhez való ragaszkodás, az az állítás, hogy az író nem tehet mást, mint hogy követi és rögzíti az eseményeket, természetesen szintén fikció. Nem megtevésztetni akarja az olvasót, de hitében megerősíteni, hogy a valóság képét látja. S az olvasó ezt el is fogadja, tudván, hogy *Várkonyhoz* hasonló falu nagyon sok van, hogy *várkonyi* emberek népesítik be Magyarországot, de ez a *Várkony* mégis csak Czakó Gábor regényében létezik. Ő azonban olyannyira otthon van ebben a faluban, annyira tud mindent múltjáról, lakóiról, jelenéről, hogy el kell fogadnunk ezt a teremtett világot — akár regénynek, akár krónikának.

Várkony kis falu, áttekinthető világ, ahol mindenki ismeri egymást, mindent tudni vél a másikról. Ezt megint egy alapjában humoros elem erősíti meg: a családneve majd mindenkinek Guti vagy Gaál. Akit nem így hívnak, az Másnevű, s így egy kicsit eleve gyanús, hiszen nem lehet igazán falubéli, csak betelepült. Viszont ha csak két név van, előnevekkel kell egymástól megkülönböztetni az embereket, s itt Czakó megintcsak szabadjára engedheti humoros kedvű krónikaírói hűségét. Az előnevek természetesen beszélő nevek, s viselőjükről eleve információt közölnek. Ez a névadás néha hagyományosabb: Borissza Gaál, sőt Pesti Borissza Gaál, Sörös Gaál, Öreg Guti, Ájtatos Guti, Százéves Bora néni, Csonka Guti Dezső, Tolvaj Gaál Farkas, — máskor azonban szorosabban a regény világához kötődik, s olyan főbb szereplőknél is, mint a régi illegális kommunista: Földalatti Gaál Lőrinc, a tanácsi kirendeltség vezetője: Vak Gaál, az örök ellenzéki suszter: Háromkerékű Gaál, és epizódszereplőknél: Csakazértis Nazarénus Gaál, id. Szegény (Gazdag) Guti stb. Belemerülve a regény világába, eleinte kavargó az olvasó előtt a sok Guti és Gaál, s időbe kerül, amíg igazán el tudja rendezni magában őket. Annál is inkább így van ez, mert a regény szereplői közt már nem élők is vannak. Éva asszony az idők során négy férfit szeretett: a kántort, az esperest, a tanár urat és Földalatti Gaált, s a már meghaltak rendszeresen megjelennek, rögtön a nyitófejezetben is. Persze nem valamiféle ostoba idealizmusról van szó, s nem is merő játékról, a holtak nem feltámadnak, nem testi valójukban jelennek meg, hanem az élő szereplők tudatában tűnnek

fel, a képzelet által megelevenítve. Nem valóságos, csak virtuális ez a jelenlét, de a regényben nagyon fontos funkciót kap. Már a cselekmény alapkonfliktusa is eszerint épül. Éva asszony hajdanán fiút szült, s nem tudta, ki az apa négyőjük közül. A csecsemőt egy templomban hagyta. A gyerek, Gutisgál László, felnövekedett, elvégezte a szakmunkásképzőt, s most eljött egy tanára javaslatára: hátha Várkonyban megtalálja szüleit. Szüleit meg is találja, meg nem is, Éva és Földalatti Gaál személyében, találkozik viszont a szerelemmel, s a regény végén, Mónikával kézenfogva látjuk, amint Földalatti temetése után távozni készülnek a faluból. Laci útját, s az élő szülőket kíséri végig a három néhai „apajelölt”, s hozzájuk csatlakozik a regény végén Földalatti is, aki „megszökik” a saját temetéséről.

A néhaiak jelenlétének azonban nemcsak a cselekményben, de méginkább a regény gondolati anyagában van szerepe. A falunak ők (ők is) a múltja, s mint múlt, a jelenen is túl tudnak nézni, a jövőbe is. Várkony világa jellegzetesen jelencnterikus. A jövő, mint a jelentől különböző jövő, voltaképpen csak a felnőtté válás küszöbén álló Laci és a halál küszöbén álló Földalatti Gaál gondolatvilágában jelenik meg. A többiek vagy élvezik a jelent és igyekeznek minél több hasznot húzni belőle (a tisztségviselők szinte mind ilyenek), vagy szenvedik a jelent, s úgy érzik, hogy ez a szenvedés állandó állapot (Visnyeiék, Miczkyék, kultúrházigazgató). A néhaiak szerepe a lelkiismeret ébrentartása, ez az önvizsgálathoz hasonlítható, s így természetes, hogy azoknak „jelennek meg”, akik részesei az alapkonfliktusnak.

A cselekmény középpontjában azonban nemcsak Laci szülőkeresése áll. Ettől nem függetlenül, de ugyanilyen súlya van Földalatti Gaál élete utolsó két hetének is. Őt a fordulat éve után félreállították, s így újra „illegálisban” élt, elzárkózva a várkonyi közélettől is. A falu nagy szenzációja, amikor megjelenik a kocsmában, s az is, amikor megjelenik a vezetők tanácskozáson, s a fejükre olvassa bűneiket, s rájuk parancsol, hogy a félig kipusztult faluba telepéseket hozzanak. Földalatti Gaál utolsó nagy felismerése az, hogy az etikus alapú nemcselekvés, az elzárkózás az életől nem helyes, végsősoron nem etikus, s ezért kell már néhaiként „a maga töménytelen mulasztására” gondolnia. Hisz azzal, hogy gyűjti a terhelő adatokat a falu rossz vezetőiről majd két évtizeden át, a falu népének nem sok jót tesz. De Földalatti még így is, naiv és utópista szemléletével is rokonszenves ember, ellentétben a vezetőkkel, akiket Éjszaky Pál (ez is beszélő név) irányít.

A regényben szélesen megalapozott társadalomkritika bontakozik ki, s ennek kísérelője, hogy a szereplők körében világosan tagolt az értékhierarchia, s ebben Éjszakyék a legmélyebben kapnak helyet. A legpozitívabb azonban nem Földalatti.

A cselekménynek van még egy harmadik rétege is. A faluba, Lacival egyidőben egy író és egy kritikus érkezik, író-olvasó találkozóra. Az író is középponti figura lesz. Számára nem jelennek ugyan meg a néhaiak, de Várkonyban ő is az őszinte számvetés szükségességét érzi, az életforma megváltoztatásának lehetőségét latolgatja. Az író persze aligha marad sokáig Várkonyban, de számára e két hét is emlékezetes lehet. És még inkább az Klárikának, a tanítónőnek, aki gyereket akar, s hite szerint kap is — az írótól.

Az író érdeklődésének felkeltésében nagy szerepe van a kocsmárosnak, Somának. A cselekmény középponti színtere éppen a kocsmá, s benne a kocsmáros nem elvetélt filozófus, hanem józan értelmű bölcs ember, aki Várkonyban akarja — nem kergetni és megragadni, csak a maga közelében érezni a boldogság madarát. A kocsmáros áll a legközelebb a regényt író Csakó Gábor gondolatrendszeréhez. Fontos szerepet kapnak azok az „esszék”, amelyeket a kocsmáros a kultúráról, Klárika a tanításról, Visnyei, az egyetlen verset író szakmunkás a költészetéről ad elő. Akik elmondják, azoké az író legtöbb rokonszenve, s mellettük még a fiataloké: Lacié és Mónikáé. A rokonszenve nem pusztán érzelmi kérdés, hanem a regény objektív érték-hierarchiájából következik, s háttérben a szereplők etikai megítélése áll. A jó és a rossz nem mechanikusan különül el s nem is abszolút és merev ellentétet képez, mint például korábban *A szoba* című regényben. Nem az a jó, aki hibátlan, hanem az, aki őszintén próbál élni. Az őszinteség önmagunkkal s a közösségeinkkel szem-

ben egyaránt kötelességünk, s a krónika szerzője ezzel a regényben hirdetett életformaeszmény központi gondolatát fogalmazza meg. Mindaz a sok rossz szerep, amelyet az emberek magánéletükben, munkahelyükön, közszerepléseikben kialakítanak és magukra kövesítenek, nemcsak az egészséges életmenet kialakítását akadályozza, hanem az egész társadalmat is deformálja. A demokratizmus hiányosságai, a kétféle vagy sokféle kultúra kialakulása és újratemelődése is erre vezethető vissza, s ezeket a kérdéseket a regény középpontinak tartja.

Czakó művének hangneme egységes, de ez az egység sokszínűségből születik. A krónikaíró objektivitása az életet követi, s így a ténylegesen távolságtartó, tényközlő hangnemnek ugyanúgy helyet ad, mint a szeretettel azonosulónak, emberi melegséget sugárzóknak. A szelíd szatíra, az irónia, az idill mind megfér itt, s nem szét-töri, hanem teljesebbé teszi a várkonyi világ krónikáját. A tragédiák is az élet, a folyamat részeként jelennek meg. A hangnemek, az esztétikai minőségek szélsőségeitől való tartózkodás nemcsak a krónika megtalált műfajából következik, hanem írói telitalálát is: eszköz a hetvenes évek minél pontosabb megörökítéséhez.

Czakónak sikerült az, amit korunk hitetlenkedői egyre kevésbé tartanak lehetségesnek. Olyan regényt írt a jelenről, a jelennek, amely egyszerre meg tudja való-sítani az extenzív és az intenzív teljességet. Egész világot teremt, amelyben mindenki megáll a lábán. Mindezt olyan írói eszközökkel éri el, amelyet potenciálisan bárki megérthet. Nemcsak a regény világát, de eszközeit is a demokratizmus igénye hatja át. Laci, ha a szüleit igazából nem is találja meg, de megtalálja a szülőföldjét, az örökségét és a jövőjét is. A falu nemcsak Mónikával ajándékozta meg, de a felismeréssel is: másképpen kell élni. Ezt a másképpent Laci még nem tudja meg-fogalmazni, csak érezni, de a regényben az író a lehetséges mértékig konkrét választ próbál adni. Néha ezek a válaszok vitathatóak, mint Klárka esszéjének egyes gondolatai az oktatásról, néha naivak, mint Földalatti reformjavaslatai, de egészükben mégis jók: a többség, az egész nép véleményének a meghallgatására, a demokrácia gyakorlására buzdítanak. (*Szépirodalmi*, 1978.)

VASY GÉZA

Nagy András: Toron, 1867

Mindenképpen rendhagyó a Nagy András indulása. Már abban is, hogy a pályakezdőkre jellemző kísérletező kedv nála hagyományos epikai modorban előadott, történelmi témájú elbeszélések formáját ölti. Közvetlenség helyett áttételesség; forró, türelmetlen vallomásosság helyett meditáció; kiforratlanság, lázas útkeresés helyett kultúrélmények, gondolatiság, magas szintű mesterségbeli tudás jellemző rá. Nem a tökéletesség fokán sikerült írások ezek, természetesen. A leíró részekben mutatkozik meg leginkább Nagy András tehetsége (elsősorban a *Róma végre ég*-ben), a dialógusok valamivel halványabbak. Néhol erőltetettek az úgynevezett informatív, az olvasó számára az előzményeket ismertető párbeszéddek. Említhetők volnának apróbb szépséghibák is: például Lisznyai helytelen palócossággal való beszélgetése, vagy Vajda felleptetésének fölösleges epizódja a *Toron, 1867*-ben. Ezek mellett is a kötet darabjai érett, már-már kész novellistának tüntetik fel Nagy András, akit mind műveltsége, mind életismerete, mind intellektuális szintje (csupa figyelemre méltó erény ilyen fiatal írónál) arra képesít, hogy nagy erkölcsi, történelmi dilemmákkal nézzen szembe.

A *Róma végre ég* Luciusát, akiben csömörré fokozódik a császárkori Róma zül-löttsége és eszménytelensége iránt érzett megvetés, akit felváltva gyötör a félelem, a közömbösség és az élvezetvágy, egy örömtanyán a szerelmi aktusra való képtelensége döbbsenti rá állapotának elviselhetetlenségére. Tehetetlen dühében az őt távo-